

הַגְּלִילָה עֲלוֹן מַחֲזוֹ הַצִּפּוֹן שֶׁל הַמוֹעֵצָה לְשִׁמּוּר אֶתְרֵי מוֹרֶשֶׁת בִּישְׂרָאֵל

יוצא לאור על ידי ועדות הגליל העליון והתחתון ואזור העמקים
 גיליון מספר 25, תמוז תשס"ט, יולי 2009

המכללה האקדמית גליל מערבי

עם הגלילון

עוד "משוגעים לדבר", שיצרו ביחד את צוות המערכת. כל רגע בפגישותינו הוא חוויה, ואין לנו שמחה משותפת כשמחתי גילוי של אתר, מבנה או פרויקט המוצאים את דרכם אל דפי העיתון.

המכללה האקדמית תל-חי תרמה במשך השנים ל"הגלילה" תרומה שקשה להפריז בחשיבותה. בגיליון הנוכחי אנו חונכים שיתוף פעולה משמח עם עוד שני גופים: יד יצחק בן צבי יפרסם מעתה מדור קבוע של תעודות או מחקרים מארכיונו, והמכללה האקדמית גליל מערבי תסייע בהוצאת העיתון ותפרסם בו כתבות של חוקריה.

ולצד כל אלה - התורמים העיקריים ל"הגלילה" הם כמובן אתם, הקוראים, השבים ומזכירים לנו לשם מה הוא הוקם ומה תפקידו. בשם חברי המערכת אני מודה לכולכם ומאחלת לכם קיץ נעים וקריר. מירב גרץ-רוגן

ולתבוע מעט גיוון, אך הייתה זו גזירה שמי שהפריחות בנפשו אינו יכול לעמוד בה... גם היום, בתפקידו כמשנה למנכ"ל המועצה, עמרי הוא מנוע מרכזי ביצירת "הגלילה" וכתף תומכת ברגעי קושי ותסכול. שמחה גדולה הייתה בשבילי הרמתותם לנושא של

בראשית יוני ציין "הגלילה" שש שנים להיווסדו, בערב בשם "הגלילה מארח" שנערך במסגרת נהלל. מערכת העיתון החליטה שהאירוע יהיה הראשון בסדרה של מפגשים שנתיים בשם זה, בהם יתארחו כותבים שפרסמו ב"הגלילה" בשנה החולפת או התורמים לו בקביעות מפרי עטם.

חגו של העיתון הוא הזדמנות להודות לחברי המערכת, ההולכים אתנו מראשיתו וממשיכים לתרום לו בדרכים רבות ומגוונות. היסטוריונים עתידיים יידעו ודאי לספר כי "הגלילה" נולד במוחו של עמרי שלמון באחת מנסיעותיו ברחבי הארץ - סביר שבארבע בבוקר או בעשר בלילה, הידועות כשעות פנויות יחסית בסדר יומו. מים רבים זרמו בין מקורות הירדן לנהריים מאז החל הרעיון להתגלגל, ופריחות רבות גויסו לעיסוק המדור "רוח צפונית" שייסד עמרי ולקישוט דפי העיתון. לעתים נאלצה העורכת להתערב

זְמֶרֶשֶׁת - מפעל להצלה ושימור של הזמר העברי המוקדם שי בורשטין

כמותם, כך גם סלילי הקלטות ישנים המאוכסנים בתנאים מחפירים במחסנים ו"ארכיונים" למיניהם. זמרשת פועלת להעברת השירים לפורמט דיגיטלי ולהעלאתם לאתר, כקניינם הרוחני של כל ישראל. אנחנו פועלים גם להצלת שירים שלא תועדו מעולם, על ידי הקלטת ותיקי הישוב (אנו קוראים להם בחיבה "זמרדעים") בשירי ילדותם ונעוריהם. כמו בפעילות של שאר גופי השימור, גם הפעולה ההתנדבותית לשימור הזמר נדרשת

משום שהמדינה אינה ממלאת את חובתה וסומכת על התגייסותם של אזרחים שאכפת להם.

זמרשת תוכניות עתידיות מרחיקות לכת: שימור הוא שלב ראשון והכרחי, שבעקבותיו תבואנה פעולות הנגשה והנחלה של הזמר העברי המוקדם. ברור לנו שגם ערבי השירה בציבור המוקדשים לזמר העברי המוקדם, בהם משתתפים מטבע הדברים ותיקים המכירים את השירים, יהיו בעצמם תופעה נכחדת אם לא נדאג להנחלת השירים האלה לדור הבא.

על כן, לבד מטיפוח האתר, זמרשת גם "יוצאת לשטח" ועורכת אירועי

שירת-רבים ברחבי הארץ. באירועים אלה, שהם מקור המימון העיקרי שלנו, אנו שרים שירים מלפני קום המדינה עם נגה אשד בגיטרה. כל אירוע (עד כה התקיימו שניים-עשר) מוקדש לנושא מיוחד - חג, עונת שנה, שירי ילדים וכו'.

בתאריך 24.7.2009 בשעה 10:30, נקיים סיור ואירוע מוזיקלי בחצר כנרת פרטים באתר זמרשת - www.zemereshet.co.il, ובכתובת דוא"ל:

info@zemereshet.co.il

שי בורשטין הוא פרופסור למוזיקולוגיה באוניברסיטת תל אביב.

בדף הבית של אתר "זמרשת" הגדרנו עצמנו, שבעת חברי הארגון ההתנדבותי, כ"חבורה של שוחרי זמר עברי מוקדם ששמה לה למטרה להציל מהכחדה את השירים שנכתבו והושרו בעברית מראשית הציונות ועד לקום המדינה". שנה ורבע בלבד מאז הוקם, נמצא האתר בתנופת פיתוח מסחררת: יש בו כיום יותר מ-1,700 שירים וכמעט 2,700 הקלטות, חלקן היסטוריות, להאזנה חופשית. כמעט כל שיר מלווה בטקסט מנוקד

ולפחות בביצוע אחד, ויש שירים שהצלחנו לתעד בביצועים רבים ומגוונים. ל"שיר העמקי" של אלתרמן וסמבורסקי, למשל, יש לא פחות מארבע-עשרה גרסאות! לבד מביוגרפיות של היוצרים מציע האתר טקסט מלא של מאמרים ועבודות מחקר בנושא הזמר העברי המוקדם, לוח אירועים - שהעיון בו מעיד על חיותו העכשווית של הזמר המוקדם, ורדיו שבו אפשר להאזין ברצף לערוצי שירים לפי נושאים. פן מעניין של צוות זמרשת הוא גילם של חבריו: שישה מהם צעירים בגילאי העשרים והשלושים לחיהם והשביעי - אנוכי - מבוגר קצת יותר. התמסרותם בהתנדבות לנושא היא תופעה חריגה בנוף

התרבותי הישראלי, שבו הרוב המכריע של בני גילם אינו מכיר כלל את השירים שהושרו בארץ רק לפני ארבעים וחמישים שנים, שלא לדבר על שירי העליות הראשונות. קוראי "הגלילה" ישמחו ודאי לקרוא על החבורה, הבולטת שבעתיים על הרקע התרבותי העכשווי שמתאפיין בצלילי הכפר הגלובלי, הרייטינג ו"יכוכב נולד".

זמרשת רואה בזמר העברי המוקדם מורשת ישראלית שחשוב מאד לשמרה, לטפחה ולהצילה מכליה, שכן הוא נמצא בסכנה קיומית לא פחות מבניינים היסטוריים הנחרסים בשם "הפיתוח וההתאמה לצרכי ההווה". ממש

הַגְּלִילָה

מילים: לוי קיפניס (1894-1990) לחן: נחום גרדי (1901-1977)

<p>עוד רבה שם הקדחת ושקמה על כל שביל.</p> <p style="text-align: center;">נְעִלָה ובלי כל פחד נְחִיָה אֶת הַגְּלִילָה!</p>	<p>ועתה, אחים, נְעִפְלָה, נְעִלָה בְּרֵאשׁ הַיָּם.</p> <p style="text-align: center;">הַגְּלִילָה! הַגְּלִילָה! פְּעִינֵנוּ נָא גְרִים.</p>
---	---

זְמֶרֶשֶׁת

במקרה שהגוף מגיש בקשה לשינוי מצבו הפיסי של המבנה, צריכה הוועדה לדרוש תוכנית שימור של המקום בצירוף תיק תיעוד היסטורי והנדסי. תיקון מספר 31 לחוק התכנון והבנייה, שהתקבל בכנסת ב-1991, מחייב גורמים פרטיים וציבוריים לשמר ולטפח מבנים או אתרים בעלי חשיבות חברתית, אדריכלית, היסטורית או לאומית.

תנופת הבנייה והפיתוח שאפיינה את ימי ראשית המדינה השכיחה את הצורך בשימור מבנים ואת המודעות לו, וכך נעלמו מבנים רבים מראשית ההתיישבות בארץ. תפקידה של המועצה לשימור להיאבק בכל עוז למניעת הרס נוסף של מבנים המסמלים את תקומת המדינה.

◆ ב-26 במאי הונחה אבן פינה למרכז להנחלת מורשת המושבה ההיסטורית משמר הירדן. הטקס התקיים במשטרת גדות, במקום שבו יוקם מרכז המבקרים.

◆ המוזיאון להנצחת כ"ח הנופלים נבני יושע נמצא בשלבים מתקדמים לקראת קבלת היתר בנייה. במקביל פועלת המועצה מול משרד הביטחון לקבלת הסכמה של יחידת המוזיאונים להפעיל ולתחזק את המפעל החשוב שיקם באתר.

בעקבות ריבוי הבקשות המוגשות לוועדות מקומיות, למתן היתרי בנייה באתרי שימור או להריסת מבנים לשימור, אני מוצא לנכון להבהיר את הנחלים ולחדד את הקשר שבין המועצה הציבורית לשימור אתרי מורשת לגופים הסטטוטוריים.

רשימות המבנים לשימור נקבעות בוועדות השימור הסטטוטוריות של הרשויות. הן עוברות לאישור הוועדות המקומיות, לפעמים כמקשה אחת ולפעמים כמבנה בודד, על פי הנדרש.

יש גופים הנתלים ברשימות המבנים לשימור בבואם לבקש היתר הריסה או הרחבה, בטענה שהמבנה הספציפי אינו ברשימה. עלי להדגיש שלא כל המבנים הראויים לשימור מופיעים ברשימות הסטטוטוריות, מסיבות טכניות ואובייקטיביות. יש בארץ מאות מבנים העונים על ההגדרה של מבנה לשימור ושאינם כלולים ברשימות, ולמרות זאת חל איסור להרסם או לשנותם בשל החשיבות ההיסטורית, הלאומית או האדריכלית שלהם. כדי למנוע הרס לא מבוקר צריכות הוועדות המקומיות להתנהל בצמוד לפעילותה של המועצה לשימור, ולפרסם באופן שוטף את הבקשות להיתרי הריסה או לשיפוץ מבנים בעלי ערך לשימור.

חושב זקנים וישיבת בר יוחאי במירון

דותן גורן

"בכל בית ובית זורמים מים חיים על ידי ברזים מיוחדים, ישנו גם בית מרחץ עם אמבטיאות, ובכלל שורר נקיון מופתי בכל המוסד..."

צילום: דותן גורן

ישיבת בר יוחאי היום

יעקב. בספרי הטאבו התורכי נותרו שרידי בית הכנסת רשומים על שמו של הסופר יהושע בן אריה, ממייסדי ראש פינה, שהיה מוכתר מושבות הגליל העליון ובעל נתינות עות'מאנית. בראשית תקופת המנדט פורקה החלמה"ב והנכס הועבר לרשות "החברה העברית לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה", שמסרה אותו לימים לקק"ל.

במבצע "חירם" (28-31.10.1948) נכבש הכפר הערבי מירון בידי צה"ל ותושביו נמלטו. בליג בעומר תש"ט (1949) הוקם המושב מירון בידי עולים וחיילים משוחררים מתנועת הפועל המזרחי, ובמקביל הקימה תנועת בני עקיבא את ישיבת בר יוחאי במבני בית האבות והישיבה ועל שרידיו של הכפר הערבי.

אני פונה למי שיש לו מידע או חומר ארכיוני על המאמצים היהודיים לקניית אחיזה במקומות קדושים בארץ, ובארבע ערי הקודש בפרט, ליצור עמי קשר בדוא"ל do50@zahav.net.il.

דותן גורן הוא דוקטורנט במחלקה לגיאוגרפיה וסביבה באוניברסיטת בר אילן.

ומימי קדם היו הרי המירון מוקד להתיישבות בכלל ולהתיישבות יהודית בפרט. במרחב זה יש כמה מערכות קבורה ואתרי עתיקות, שאחד החשובים שבהם משתרע ממערב למושב מירון. המסורת היהודית מזהה בו את מקום קבורתם של רבי שמעון בר יוחאי ורבי אלעזר בנו, והוא מהווה מאז ימי הביניים אתר עלייה לרגל, בייחוד בהילולה המסורתית בליג בעומר. בשל קדושתו הרבה של המקום נעשו בו בעת החדשה כמה ניסיונות התיישבות ביוזמה יהודית. אחד מהם התרחש בשלהי המאה התשע-עשרה, כשהושע בייק עלה לארץ מורשה ורכש משיחי' הכפר הערבי מירון כברת אדמה מדרום לציון הרשב"י. בקיץ תרנ"ח (1898) נחנך במקום מושב זקנים ראשון מסוגו ליהודי צפת, ביוזמת חברת "זוהר הקדוש", שאלעזר יעקב פודהורצר היה הרוח החיה שלה. מוסד דומה הוקם בצפת עצמה רק בשנת תרס"א (1901).

בראשית המאה העשרים לא שפר גורלו של מושב הזקנים במירון, ובעיתונות העברית פורסמו קריאות של רבנים לסייע לו. בה בעת פעלו ראשי המוסד למשיכת צעירים להתגורר בו, באמצעות הקמת ישיבה שתשמש מעוז "לאברכים תלמידי חכמים השוקדים על התורה ועבודה ונתמכים מאוצר הישיבה ... ומחסה לזקנים אומללים המבלים שמה שארית ימיהם עה"ת [על התורה] ועבודה...". בניסיון לגייס כספים להשלמת הדירות ערכו מנהלי המקום הגרלה "על שנים עשר בתים בהישוב החדש יכנסת ישראל וישיבת בר יוחאי אשר במירון...". לאחר מלחמת העולם הראשונה ניהל את המוסד בנו של אלעזר יעקב, משה פודהורצר (פדהצור), לימים ראש עיריית צפת הראשון מטעם מדינת ישראל. בשנת תרפ"ד (1924) הוא יזם עם הבנקאי אליהו קלינגר את סלילת הכביש מצפת למירון, וגייס לשם כך כספים מממשלת המנדט

זקנים וזקנות, ומתכלכלים מקופת המוסד, המוסד מסודר בטיב טעם, עם כל הנוחיות, בכל בית ובית זורמים מים חיים על ידי ברזים מיוחדים, ישנו גם בית מרחץ עם אמבטיאות ... לפני הבתים ישנו גם גן יפה, ומשני צדי הדרך המובילה אל המוסד נטועות שתי שדרות עצים יפים". במאורעות תרפ"ט ניצלו חייהם של שוכני המקום, אך בעקבות מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט הוא ניטש בהדרגה, עד שנעזב סופית במלחמת העצמאות, במהלכה שימש האזור כבסיס לכוחות "צבא ההצלה" הערבי.

מצפון למתחם הישיבה מוליך שביל אל חורבת בית הכנסת העתיק במירון, מתקופת המשנה והתלמוד. מימי הביניים ואילך ייחסו היהודים את בניית בית הכנסת לרשב"י, כמו רבות מחורבות בתי הכנסת הגליליים. ערב מלחמת העולם הראשונה רכש יהודי בריטי בשם מיכאל לנגה את האתר ההיסטורי, ותרם אותו ל"חברה להחזקת המקומות ההיסטוריים בארץ-ישראל" (חלמה"ב). כשנתיים לאחר מות אשתו ניטה, באוגוסט 1925, הוא התאבד באחוזתו בזיכרון

בעקבות יוזמת אגף התכנון של משרד הפנים לאכוף שימור בקיבוצים בעזרת תכניות סטטוטוריות מחייבות, קמה קבוצה של אדריכלים חברי קיבוץ וחברים נוספים, להוביל מהלך שונה ו"רך" יותר ולחדש חשיבה תכנונית וערכית על הקיבוץ המתחדש

חדר האוכל הראשון של קיבוץ שמיר. צילום: דב סגל

חיצונית בו, גם אם כוונתה טובה. יש בעיה לומר למשפחה מה לשמר מתוך הביוגרפיה שלה, ויש בוודאי בעיה בכפייה סטטוטורית על משפחה. התכנון שנעשה לקיבוצים המתחדשים לא בא לרוב מתוך ראייה שימורית, ולמקום הנפשי והפיזי שבו התרחשה הוויית הקיבוץ הראשון לא ניתנה התייחסות ראויה.

מי שבא לערוך שינויים מבניים ותכנוניים בקיבוץ - בחלקו "הישן" והחדש - צריך קודם כל להכיר ולהבין את המבנה המקורי שלו, כפי שתכננו ריכרד קאופמן, ליאופולד קרקאוואר, מילק ביקלס ורבים נוספים, וכפי שחיו וחוו אותו מייסדיו.

אני מצפה ממתכנן שיתייחס לתכנון המקורי כאל נקודת מוצא, מתוך כבוד לצורת חיים מקורית ויחידאית שנוצרה כאן לפני פחות ממאה שנים. שילמד את סוד המקום, את רוחו ונשמתו, וידע לבטא את השינויים המתחייבים בפרשנות ובכח היצירה שלו. יש להתייחס לכך כאל יצירה הצומחת מהעבר, מאמצת את המתאים לימינו ומחדשת כאקט של המשך, התפתחות וצמיחה - לא כאקט של מחיקה, הריסה ואיבוד ערכים.

מהראייה המצומצמת ולראות את המושג באופן רחב יותר - כמרכיב במכלול. בתוך הקיבוץ המתחדש והמשתנה של היום נמצאות רוחו ונשמתו של הקיבוץ ה"ישן" - מה שנקרא בפינו "חצר", "מחנה", או סתם "הקיבוץ שלנו".

הקיבוץ של פעם אינו רק אוסף של מבנים ישנים, אלא כל מה שקושר אותם ואת המרחבים שביניהם - אותו "משהו" שקשה להגדירו במדויק, אבל כל מי שנולד בקיבוץ או חי בו מרגיש אותו אל נכון.

ה"משהו" הזה לא תלוי בגורלו הפרטי של בניין או באיכויות תכנוניות כלשהן. יש לו חיים משלו, ומשמעותו חורגת בהרבה ממשמעות של מבנה, של כמה מבנים או אפילו של מרקם בעל איכויות מוכחות. יש לו מרכיבים הסמויים מן העין אבל גלויים ללב ולנשמה - סיפורי המקום, הזיכרונות האישיים והקולקטיביים, הסלנג המקומי, שמות וכינויים, אירועים ודמויות - כל מה שיוצר את "רוח המקום" כחוויה נפשית מכוונת. בבואנו לדון בשימור הקיבוץ יש להתייחס אליו כאל בית-משפחה. ככזה - יש בעיה בהתערבות

הכוונה היא לשמור על ערכי הליבה שניתן לשמר, ואף לצקת בהם משמעות חדשה. כאדם שומר מצוות למדתי שכל אחד - ובעצם כל דור ודור - בונה לו את העולם החדש שלו, שהוא אמנם חדש אך צומח מיצירתם של הדורות הקודמים. ברוח זו יש, לדעתי, לגשת לנושא השימור בקיבוצים.

גורמי השימור בארץ אמונים על חשיבה תכנונית עירונית, ומוכנים לראות בקיבוצים מסוימים מעין שלוחות של "העיר הלבנה". הם מקדשים בדרך כלל את המבנה הבודד, המוצג האדריכלי, כמושא לשימור, אך ראייה זו מחטיאה את המטרה. ראשית - יש מה לשמור גם כשאינן מונומנטים, ושנית - המנגנון הסטטוטורי המקובל של שימור מבנה בעזרת אכיפה אינו רלוונטי לקיבוצים.

כשדנים בשימור בקיבוץ חשוב להשתחרר

"הפיל הלבן" של התנועה הקיבוצית מיכל שכנאי-יעקבי ועידית שכנאי-רן

האדריכל שמואל מסטצ'קין, שתכנן מבנים קיבוציים רבים, אמר: "בית שגומר את תפקידו צריך להיעלם". האם זה חל גם על חדרי האוכל הקיבוציים?

לאחרונה החלטנו להעמיד את המוסד הזה לדיון אינטלקטואלי, אמנותי ותכנוני, מתוך עניין בייחוסם של הקיבוצים אליו ובתוכניותיהם לגביו, ואחרי שערכנו סקר מקיף על השימוש הנעשה היום במבנים הריקים.

בחג השבועות התקיימו בקיבוץ יפעת התערוכה "זמן קיבוץ - חדר האוכל כמשל", כמה סימפוזיונים על הנושא בשיתוף מכללת אורנים, ותערוכת צילומים של חדרי אוכל (התערוכה הייתה חלק מפרויקט משותף לכלל הגלריות הקיבוציות, בשם "מדרש קיבוץ").

מטרתנו העיקרית הייתה לתאר את חדר האוכל באמצעות אמנות פלסטית, ואמנים רבים נענו לקריאה והגישו הצעות להשתתף בתערוכה. מתוך העבודות שהוגשו בחר הצוות האוצר את אלה שהוצגו. במוקד התערוכה עמדו תפקידו של המוסד הפעיל בעבר, ההתמודדות עם הסתלקותו מהזירה הקהילתית, השתלבותו של המבנה

הריק בחיי הקיבוץ החדש ומקומו בגיאוגרפיה של הקיבוץ ובארכיטקטורה שלו. נוצר דיון מעניין בעתידו של "הפיל הלבן" הזה, העומד ללא שימוש במרכזם של קיבוצים רבים.

לא פעלנו מתוך נוסטלגיה בלבד אלא מתוך הצורך, הקיים בקיבוצים, לצקת תוכן חדש בבניין המיוחד העומד בלב היישוב, וליצור לו עתיד. צירפנו אלינו מגייסת משאבים וצלמים שצילמו חדרי אוכל בקיבוצים, וחברנו לקיבוץ יפעת, למועצה האזורית עמק יזרעאל ולגורמים בתנועה הקיבוצית להפקת המיזם. כן הקמנו אתר בשם www.hadarocheil.co.il, וקוראי "הגלילה" מוזמנים להיכנס אליו ולהביע דעות ורעיונות.

מיכל שכנאי-יעקבי ועידית שכנאי-רן חן בנות קיבוץ יפעת.

בתצלום: בניית חדר האוכל בקיבוץ שמיר. צילום: דב סגל.

חדר האוכל של קיבוץ יפעת, שהיה בילדותנו הומה ושוקק חיים, עומד היום שומם ונטוש. קשה לתאר את התחושה:

להיכנס למקום שתפס חלק נכבד כל כך בחיינו, שאגר בתוכו כל כך הרבה חוויות וזכרונות, ולמצוא בו רק כמה עגלות מיותמות ושולחנות הפוכים, פסנתר לא מכוון וסירים ריקים... חווית המפגש עם המבנה הריק הולידה את היוזמה לאירועים שהתקיימו בחג השבועות האחרון.

חדר האוכל משקף את השינויים שחלו לאורך השנים בתנועה הקיבוצית. בעבר הוא היה מוקד חברתי ואחד מתווי ההיכר ומהסמלים הבולטים שלה.

הרבה יותר מאולם אכילה, אלא מרכז תרבותי ומקום כינוס בשמחות ובאבל. לסגירת חדרי האוכל בקיבוצים המופרטים קדמה נסיגה הדרגתית במעמדם כחדרי אכילה, למרות שבתודעת המשתמשים בהם בעבר הם נותרו כסמל, לא פעם גם כסיטו. אפשר לומר שתהליך אובדן החשיבות של חדרי האוכל סימל יותר מכל את התפרקות הקיבוצים המסורתיים. בחלק גדול מהקיבוצים חדר האוכל אינו משמש יותר לאכילה, והוא עומד שומם או משרת צרכים שונים ומשונים. האדריכל שמואל מסטצ'קין, שתכנן מבנים קיבוציים רבים, מצוטט בספר שיצא לא מזמן כמי שאמר "בית שגומר את תפקידו צריך להיעלם". האומנם? השאלות העולות בקשר לכך הן רבות, לא רק ביחס למבנה הפיזי אלא גם ובעיקר לגבי תכולתו הסמלית.

לבית הקברות בכנרת, המכונה לפעמים "הפנתאון של תנועת העבודה", התווסף לאחרונה קבר מיוחד במינו - של שלום סימרינצקי, איש קבוצת וילנה מהעלייה השלישית, שטבע בים תל אביב ב-1920

צילום: שרה גנץ

למנוח שום קרוב או מכר בארץ ישראל, כי אם הקבוצה שלכם, שאיתם עלה יחד ארצה ואיתם חשב לחיות את חייו בארץ ישראל, אין ספק שיהיה לו נחת רוח להיות על ידם". מיקומו של הקבר נבחר במרכז בית העלמין, לא רחוק ממקום מנוחתם של ותיקי כנרת ושל אבות תנועת העבודה.

בשישה-עשר במארכס 2009, באיחור של כמעט תשעים שנה, נטמן שלום סימרינצקי לצד חבריו. למדריכי הטילים ומספרי הסיפורים בבית הקברות המיתולוגי של כנרת מומן הקבר החדש עוד סיפור מרתק מהימים ההם.

עלי קדם ממעגן הוא עיתונאי ומנהל השיווק של כפר הנופש "מעגן עדן".

ארבעה ימים בלבד הספיק סימרינצקי בן השבע-עשרה לחוש את אדמת ארץ-ישראל. הוא היה הצעיר ב"קבוצה הווילנאית" - עשרים ושמונה נערים בוגרי תנועת "צעירי ציון", שעלו ארצה בעקבות קרב תל-חי.

סימרינצקי תואר כ"חסון ומלא חיים, נכון תמיד להושיט יד לכל משימה", אך לגלי הים התיכון לא היה רגיל ובעת שחייה נסחף ללב ים וטבע. גופתו הובאה על ידי דייגים ערבים וחבריו ההמומים קברוהו בבית העלמין ברחוב טרומפלדור, בלב חולות תל אביב הצעירה. ב-1922 הצטרפה קבוצת וילנה לקבוצת כנרת, שיישבה עדיין בחצר וסבלה ממשבר חברתי, וסייעה מאד להתאוששות היישוב ולהפיכתו לקיבוץ גדול ותוסס. בין חברי הקבוצה היו שלמה כנרתי, שמואל הרחול, מרדכי חדש, מאיר ספיר, האחים זמירין ואחרים. בניהם ובנותיהם, בגילאי השמונים, הם היום הבוגרים שבחברי כנרת. אמקה (אברהם), בנו של שלמה כנרתי, גילה בעיזבונו אביו את תעודת סיום הלימודים והזכרון של הנער שטבע, ותיאור מרגש של המקרה. "לא היו בינינו שחינים מאומנים ולא עלה בידנו לחוש לעזרתו ולהצילו" כאב כנרתי

האב את האסון. הבנים החליטו לעשות מעשה ולהעביר את עצמותיו של סימרינצקי הנשכח מתל אביב אל חוף הכנרת, כדי שינוח לצד חבריו החלוצים.

שמואל חדש, בנו של מרדכי חדש, הפועל ללא ליאות להנצחת תולדות כנרת ובית הקברות, ארגן לפני כמה שנים טיול של בני הדור השני לוילנה. הוא אומר כי סיפור מותו הטרגי של סימרינצקי הופיע בספר "החצר והגבעה", שיצא בשנת היובל לכנרת, 1963, בעריכת ברכה חבס. בספר מופיע מכתב של שמואל זנדברג-הרחול המודיע על גיוס חמישה פונטים להקמת מצבה על קברו, ויש גם מכתב של חדש האב המאיץ בחבריו, הסוללים כבישים בצפון הארץ, לטפל בדבר. חדש אומר כי זכרו של שלום, הנער הבודד שקברו רחוק, היה צף ועולה בקבוצת הווילנאים עד מותם.

כשהתחילו בכנרת לטפל בהעברת הקבר מבית הקברות ברחוב טרומפלדור התגלה כי הכיתוב על המצבה נמחק לחלוטין. בעזרת הצלם מיכה ברעם אותר הקבר על פי מפת חברה קדישא והמצבות הסמוכות, ובהמשך אישר הרב הראשי שלמה עמאר את ההעברה, "הואיל ואין לו

עכו - מגדל שעון מהודר מעל חאן מפואר יהודה לבנוני

מגדל השעון עצוב כי אין לו שעונים

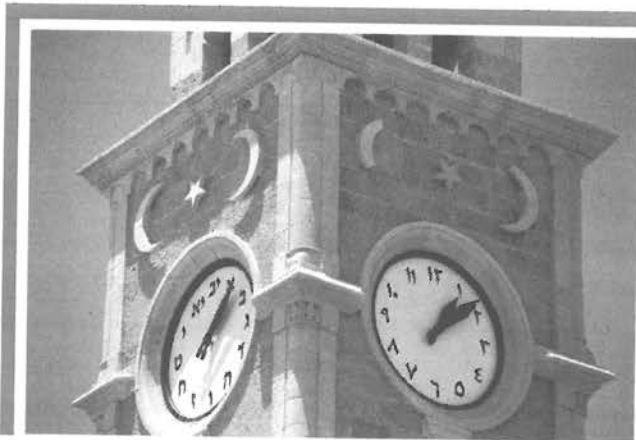
מקובל במחקר כי מגדלי השעון בארץ הוקמו בשנים 1901 או 1906, במלאת 25 או 30 שנים לעליית הסולטאן עבדול חמיד השני על כיסאו. על מגדל השעון של עכו נכתב כי נבנה בשנת 1906. ואולם, הסולטן עלה על כסאו ב-1876, ולפי עיתוני התקופה נחוג חג 25 שנות מלכות ב-1900, לכאורה

כעבור 24 שנים. התשובה לתעלומה פשוטה ביותר: בספטמבר 1876 הוכתר הסולטן, ובאותו יום החלה שנת כהונתו הראשונה. בעבור שנה נחוג יום השנה השני לעלותו לשלטון, כך שכעבור 24 שנים הוחג יום השנה ה-25 לשלטונו. ואכן - עיתונות התקופה מציינת כי הממלכה חגגה אז כולה.

טועים, אם כן, טועים החוקרים המייחסים את בניית המגדל בעכו לשנת 1906, ובמקרה של עכו זו רק אחת מסדרה של טעויות... מגדל השעון המעוטר והמרשים של העיר נבנה מעל חאן אל-עומדן,

המפואר והיפה שבחאנים בארץ, שנבנה על ידי ג'אזר פאשה, כנראה בשנת 1784. המגדל נבנה מעל פתח הכניסה לחאן, והוא מתנשא לגובה של חמש קומות מעל לשתי קומות החאן. בקומתו הרביעית נקבעו ארבעה שעונים, ומעליהם בכל חזית עיטורים של חצאי סהר וכוכב מרכזי - הסמל העות'מאני (מוכפל).

בחזית המגדל נקבעו שלושה לוחות שיש שהתחתון שבהם, מעל שער הכניסה לחאן, נושא את סמל הסולטנות העות'מאנית. על הלוח האמצעי נכתב בתורכית "... הושלמה בנייתו של השעון המהולל לרגל חלוף עשרים וחמש שנה לעלותו של סולטננו לכס הח'ליפה, כפאר וכבוד לו ... וזאת

צילום: יהודה לבנוני

שניים מהשעונים החדשים

תחת חסותו של הממונה על המחוז ג'מיל באשה ושמתו ופיקוחו של אחמד נור אפנדי - ראש העיר" (תרגום: רפי סיטון). השנה החקוקה על הלוח היא 1318 להג'ירה - שנת 1900.

על הלוח העליון נכתב בערבית: "חמש ועשרים שנות אושר מאז החל החליפה עבד אל-חמיד". גם עליו חקוקה שנת 1318 להג'ירה.

בתחילת שנות החמישים נשלחו השעונים לתיקון בצרפת אך אבדו או נגנבו, ובמשך חמישים שנה ניצב המגדל ללא שעונים. במאי 2001 הופתעתי לגלות שבחללים העגולים שבראשו הותקנו שעונים חדשים. התברר שבעכו מתקיימת תכנית העשרה לצד תכנית הלימודים הרגילה, במסגרתה מבקרים ילדי הגנים בגן מוסיקלי מרכזי. הגננת, אפרת סרברו, עסקה עם הילדים בנושא "הזמן" וסיירה איתם בעיר. בעקבות הערתו של אחד מהם, כי "מגדל השעון עצוב כי אין לו שעונים", הוחלט על תחרות לעיצוב השעונים החסרים. להצעה הזוכה ניתן הכינוי "מגדל השלום",

והיא התבססה על היותה של עכו עיר מעורבת יהודית-מוסלמית-נוצרית. בשעון אחד נקבעו אותיות עבריות, בשני ספרות ערביות, בשלישי ספרות לטיניות וברביעי ספרות רגילות. גב' סרברו השיגה תרומות לקנייתם ולחיזוק מדרגות המגדל, ובתאריך 7.5.2001 נערך טקס חנוכת השעונים החדשים תחת הכותרת "ילדי עכו נותנים שעון ופרח לישוב". כך, ביוזמה אישית, שוקם חלק חשוב מהמגדל וילידי עכו הוענק שיעור חשוב בהיסטוריה.

יהודה לבנוני הוא גיאולוג, גיאוגרף והיסטוריון. ספרו "למי צלצלו השעונים?" יצא לאור בשנת 2003. ספרו על רכבת העמק עתיד לצאת לאור השנה.

את התוכניות הכין האדריכל שמואל מסטצ'קין. הוגו הוכפלד תרם 25,000 לבני סיליקט והמבנה נחנך ב-1945

בגיליונות בריסטול שחורים. חשבונות עשויות מבלוטי אלון שימשו ללימודי החשבון.

באוקטובר 1938 הוזמן האדריכל שמואל מסטצ'קין להכין תכנית לבית הספר, אך קשיים כספיים עיכבו את הבנייה. סייע מאד הוגו הוכפלד, בעל בית החרושת ללבני סיליקט, שתרום 25,000 לבנים כאות תודה על החלטת המתיישבים להשתמש בתוצרתו לבניין מאה הבתים הראשונים בקריה. יתר הגורמים שהתבקשו לעזור לא נענו, ולכן לא הוחל בהקמת המבנה והלבנים נשמרו במרכז היישוב. הגאולה באה בשנת 1944, כשהתחילו לבנות את שישים הבתים של ארגון ב' ברחובות הכרמל והעמק, וצירפו לבנייה גם את בית הספר.

בתחילה הוקמו שלושה חדרי לימוד, ובמרוצת השנים הושלמה התכנית במלואה. חנוכת המבנה נערכה ב-21 בספטמבר 1945, ובאותה שנה הגיע מספר התלמידים ל-103.

בית הספר, הניצב ברחוב קק"ל 19, הוא היום חלק משביל המורשת "בעקבות ראשוני קרית עמל", שתלמידי בית הספר מסמנים מדי שנה במסגרת פעילות של שימור ושילוט לאורכו. מי שיש בידו מידע נוסף, מסמכים או תמונות שיעשירו את הידוע לנו על בית הספר, מתבקש ליצור קשר עם ארכיון קרית טבעון בטלפון 04-9835506, או בדוא"ל tevativon@hotmail.com.

תודה לשפרה לשם מארכיון קרית טבעון על המקורות לכתבה והתצלומים. נפתלי שושני מקרית טבעון הוא מורה דרך וחבר בוועדת ההנצחה ושימור האתרים במועצה המקומית.

כחודשיים אחרי עליית קרית עמל על הקרקע בספטמבר 1937 כבר היו במחנה שניים-עשר ילדים מגיל הגן ועד לכיתה ב'. בגלל הסכנות האורבות בדרכים אי אפשר היה להסיעם למוסדות חינוך ביישובים הסמוכים, אך ההורים תבעו שילדיהם לא יבטלו מלימודים. מאחר שכך נשלח בנובמבר 1937 מכתב אל המרכז לחינוך של ההסתדרות, בו כתבו המתיישבים בין השאר: "... אין בכוחות החברים ... להחזיק על חשבונם מורה-גננת, ומחובת המרכז לחינוך לבוא לעזרתם". למרות זאת, החליטה בראשית דצמבר אסיפת ההורים של היישוב לפתוח בית ספר על חשבונם, וכמורה וגננת מונתה תושבת המחנה רות רב-און, שהייתה גם אמו של אחד הילדים. לאחר שנים ספרה: "...כיתת הלימוד שוכנה בצריף הציבור הגדול, אשר חולק לחדרים באמצעות מחיצות דקיקות ... החורף היה קשה מאד. הגג דלף. היינו צרכים להזיז את ספסלי הלימוד בהתאם לטיפות

הגשם. האמהות ניקו את כיתת הלימוד לפי התור. כיבדנו מאד את עמלן, ובהיכנסנו לכיתה חלצנו את הנעליים המלוכלכות ונעלנו נעלי בית...". לאחר בניית הבתים הראשונים של היישוב ואכלוסם גדל מספר הילדים, והיה צורך להפריד את גן הילדים מבית הספר. שני המוסדות שוכנו בבית לא מאוכלס. כמורה וכמנהל לשנת הלימודים תרצ"ט מונה אליעזר ליברמן, ואת גן הילדים וכיתה א' ניהלה רות רב-און. ההורים והמתיישבים האחרים קישטו את חדרי הגן וכיתה א', ערכו שעורי ריתמיקה, ניגנו וערכו קבלות שבת יחד עם הילדים, וכן חגגו להם ימי הולדת בהם הביאו מנתה שימושית להעשיר את בית הספר. לוח טרם היה אז, והמורה השתמש

בית אגודת השומרים ליד קברות השומר בטבעון יהודית ברכה

ב-1957 הקימה "אגודת השומרים" את ביתה סמוך לקברות השומרים בטבעון

הבאים אל הבית, השוכן בלב חורש מעל העמק, עשויים להיזכר בדבריו של אפרים אליאש, שעלה עם אשתו שרה ב-1925 להתיישבות בגבעת שיח'

אבריק. בספרו "מסיפוריו של רועה צאן" תיאר את המפגש הראשון שלו עם הגבעות: "כשבאתי עם הכבשים, התפזר העדר על פני הגבעה לאכול את העשב הרענן, שרגל בהמה טרם דרכה עליו. ואני עומד, משתאה למראה שלפני: שטיח ירוק, פרחים

על אלפי גווניהם... ברק העפצים... ובתוכם... כתמים - כתמים לבנים של הצאן... המראה כה השפיע עלי, שלא עצרתי כוח... נפלתי על פני ובכיתי...". קוראי "הגלילה" מוזמנים לבקר במקום ולהתרשם מהאוסף ההיסטורי, כל יום מהשעה 18:00 (למעט יום ראשון) ובסוף השבוע מהשעה 12:00. טלפון לתיאום: 04-9831837.

והתפתחותם של היישובים הקרובים מילאה את הצורך ב"יהוד" האזור. ב-1957 הקימה "אגודת השומרים", שמנתה אז

כ-400 חברים, את ביתה סמוך לקברות השומרים בטבעון. מתכנן חלקת הקבורה היה משה יפה, בנאי ואומן שהגיע לשיח' אבריק בתרפ"ט. על אחת מחורבות הכפר הערבי, בשכונת לביתה של משפחת זייד, בנה במו ידיו בית למשפחתו, המתגוררת בו עד היום. הוא עיצב את מצבות בית הקברות בסגנון ייחודי מקומי והשתמש לשם כך באבני הסביבה. את בניית בית אגודת

השומרים יזם השומר מרדכי יגאל, שהיה המוכתר של גוש עציון ואחרי נפילת הגוש עבר לקרית עמל. הבית הוקם כמקום כינוס לחברי האגודה, ועשרות שומרים מרחבי הארץ נהגו להתכנס בו לאסיפות שנתיות. לאחר שפסק הבית לפעול כמרכז השומרים הוא הפך לאתר אירועים, והיום פועלת בו מסעדת "שלו ביער", השומרת על צביונו ועל המבנה המטופח. בתוך המסעדה מוצגים צילומים היסטוריים, ארכיון וספרים על אגודת השומרים, והביקור בה מומלץ ביותר.

את מסיבת בת המצווה שלי חגגתי בבית אגודת השומרים הנמצא בתוך יער לנדאו, ליד קברות השומרים בטבעון. מעבר לכביש מצוין מקום

נפילתו של אלכסנדר זייד, וסמוכים אליו בית זייד ועתיקות בית שערים. הספר שניתן לנו כשי היה "אנשי בראשית" של אליעזר שמאלי, על קורותיה של משפחת זייד בשיח' אבריק. כך נהגו אז לשלב אירוע אישי במורשת העם והיישוב.

בשנת 1925 עלתה "קבוצת הרועים" הראשונה לגבעות שיח' אבריק, ואחריה נעשו ניסיונות נוספים להקים "כפר רועים" במקום. במקביל התמנה אלכסנדר זייד לשומר יערות האזור מטעם הקק"ל, והתיישב עם משפחתו ב-1926 על אחת הגבעות. ב-1933 נוסדה בארץ "אגודת השומרים" - ארגון מקצועי שנועד להיות הזרוע הלגאלית של "ההגנה" והשתייך להסתדרות. תחילה פעלה האגודה בצפון ואחר התפשטה לשרון ולדרום. עם השנים נעשו עוד ניסיונות להקים כפר שומרים-רועים בשיח' אבריק, אך הם לא צלחו

חוליה וכולרה בטבריה במלחמת העולם הראשונה

בכמה מעריכים חיי איש שניצל הודות לעזרה מדיצינית?

תמצית מאמר שפורסם ב"קתדרה לתולדות ארץ ישראל וישובה" מספר 120

ב-18 ביולי 1917 התגלה מקרה הכולרה הראשון בין המגורשים, אצל בת שבע שוחט מיפו שהחלימה מטיפוס הבהרות. אחותה וידה חלתה אף היא ושתי האחיות - בנות ירושלים שנשלחו ליפו כדי להינצל מהמגפות - מתו כעבור כמה ימים. המחלה התפשטה וחלק מהחולים אושפו בבית החולים העירוני שמנהלו - ד"ר טורנס - גורש בתחילת המלחמה. ד"ר פוחובסקי טיפל בהם לצד עבודתו בבית החולים של המגורשים.

הטיפול המקובל בכולרה כלל אז מתן חומרים משלשלים ומעודדי הקאה, שגרמו לפגיעה נוספת בחולים בשל איבוד נוזלים. השיטות המתקדמות של עירוי נוזלים ומלחים טרם הוכרו בארץ. ידוע הסיפור על חיה רוטנברג מכנרת, שחלתה בכולרה וד"ר פוחובסקי סבר שאי אפשר להצילה. רוקח המושבה, יעקב חפץ, טיפל בה בזריקות מלח לפי הוראותיו של רופא אנגלי, ובכך הציל כנראה את חייה.

בראשיית אוגוסט הוטל סגר על טבריה, שפגע בהסקפת המזון והחמיר את מצב מי השתייה. התחלואה גברה, וראשי ועד ההגירה נדרשו להחליט אם להשתמש בכספי קופות הצדקה לקניית תכריכים למתים הרבים. בתחילת נובמבר התפרצה מגפת הכולרה שוב, והתפשטה גם לכפרים שבסביבה. שיעור התמותה בקרב המגורשים הגיע אז ליותר מ-20 אחוז. בדצמבר נחלשה המגפה, אך התמותה הרבה נמשכה גם ב-1918. בסך הכל מתו 321 מתוך המגורשים ששהו בעיר (כ-28%).

מיד לאחר ההתפרצות ביקשו התושבים מהשלטונות לפנות את החולים ובני משפחותיהם אל מחוץ לעיר, ו-394 מגורשים פונו באלימות מבתיהם. רבים מהם התחבאו, והנתפסים הובלו על ידי חיילים להסגר בחצר קבר ר' מאיר בעל הנס. אדם שנכח בפניו כתב: "סמרו שערות ראשי לקראת המחזה".

ב-25 בספטבר 1918 נכבשה טבריה על ידי כוחות בריטיים ואוסטרלים, שעזבו אותה מיד מפחד הכולרה. המגפה התפרצה שוב וסגר הוטל על העיר עד סוף אוקטובר. עם הסרתו חזרו המגורשים שנתרו בחיים לבתיהם, מוכים וחולים. העיתונות דיווחה כי "בתי הקברות בכפר סבא ובטבריה, וביתר מרכזי הגולים מלאים קרבנות הגרוש למאות ולאלפים". האחריות על הבריאות בטבריה הועברה לקבוצת העזרה המדיצינית של ציוני אמריקה, בעזרת כוחות רפואה בריטיים.

סוף המלחמה וחזרת המגורשים היו סיומה של תקופה קשה בחיי היישוב בארץ. ההתנסות שבה עמדו תושבי טבריה היא מתוצאותיה העגומות של כל מלחמה, שבה - לצד הקטל בשדות הקרב - נפגעים אזרחים גם רבים.

דן בר-אל וזלמן גרינברג הם חוקרי ארץ-ישראל.

טבריה הייתה ידועה בתחילת המאה העשרים כעיר צפופה ומזוהמת שמחלות מעיים, מלריה וגרענת נפוצו בה. עד מלחמת העולם הראשונה היו בעיר שתי התפרצויות משמעותיות של כולרה, ב-1865 וב-1902, שתיהן כחלק ממגפה עולמית שפגעה גם בארץ. מאות מתושבי העיר מתו במחלה, אך בורות ואמונות טפלות מנעו הכנסת שיפורים תברואתיים שהונהגו באירופה. החברה קדישא, למשל, המשיכה לטהר את גופות המתים בכנרת - מאגר המים של התושבים.

בסוף 1912 פרצה בטבריה מגיפת כולרה נוספת. ד"ר יצחק ברגרט, רופא בעיר, טען כי ניתן לפתור את בעיות הצפיפות והתחלואה באמצעות בניית פרוור על הר כנען והנחלת יסודות ההיגיינה בבית הספר: "הסברא כי המחלה חוליעה באה ע"י מיקרובים המתפתחים במים ורפש איננה כבר מוזרה ומצחיקה כמו שהייתה בעיני הדור הזקן. דעות משובשות ואמונות תפלות, תולדות הבערות והפראות ... משמשות מקור לכל רע ופגע".

ב-1915 פרצה בטבריה מגפת טיפוס הבהרות וב-1916 נוספה עליה מגפת כולרה שנמשכה שבועות ארוכים. שיעור התמותה עלה בצורה מבהילה, והייתה זו תחילתה של תקופה קשה לעיר, שנמשכה עד סוף המלחמה: במארס 1917 באו אליה חלק ממגורשי תל אביב ויפו, ומספרם עלה אחר כך ל-1,161. בראש המטפלים בהם עמד ד"ר אריה פוחובסקי, רופא ועד ההגירה (שהוקם לטיפול במגורשים) בעיר.

חלק מהמגורשים קיבל דיור צפוף בטבריה, וחלקם שוכן במבנים שבחצר קבר ר' מאיר בעל הנס. כמה מהם הגיעו חולים בטיפוס הבהרות ובמלריה, ואחרים חלו בעיר במחלות מעיים. ד"ר איטה חיסין טיפלה בהם בבית חולים זמני שנפתח במתחם קבר ר' מאיר בעל הנס. תחנת הבריאות על שם שטראוס בירושלים שלחה לגליל את ד"ר פינגבאום, שפתח בעבורם שתי מרפאות, וד"ר פוחובסקי בא לעיר בתחילת יוני ופתח בית חולים למגורשים. המוסד נסגר בחורף בשל היעדר תקציב, ופוחובסקי זעם: "בכמה מעריכים חיי איש שניצל הודות לעזרה מדיצינית על ידי בית החולים!" שאל. בעקבות המחאה נפתח המוסד שנית ונסגר סופית לאחר כיבוש טבריה בידי הבריטים.

שמעון צפרי, מנהל מחוז הצפון במועצה לשימור

מאבקי שימור ציבוריים בצפון

וילה מלצ'ט שעל חוף הכנרת שופצה בשנים האחרונות על ידי משפחתי, וכיום פועלים בה מלון בוטיק ומרכז לאירועי תרבות. אנו מעוניינים לקבל סיפורים ותצלומים היסטוריים של המקום ושל המבקרים הרבים שפקדו אותו בעבר. הסיפורים ישעו לנו לשחזר את תולדותיו, והתצלומים המתאימים יעטרו את הקירות בצירוף שם התורם. אנא פנו לדניאל רוזנפלד, 052-3376800.

- ◆ **מלון גינוסר בטבריה נמכר.** בקרוב נערוך פגישת היכרות עם הרוכש להצגת תוכנית השימור של המתחם.
- ◆ **בית שלוה בצפת נהרס.** ניסיונותיה הבלתי פוסקים של המועצה לשימור למניעת הרס חזית המבנה לא צלחו, והמבנה כולו הוחרב. במקום תיבנה הפקולטה למשפטים של מכללת צפת.
- ◆ **בית הכנסת העתיק כפר יחזקאל.** אילצנו את הוועדה המקומית גלבוץ לחייב את הגוף המשפץ

- ◆ אנו נמצאים בשיאו של מאבק למניעת הרס **מטה הפלמ"ח ההיסטורי בקיבוץ אלונים.** הקיבוץ הגיש בקשה להריסת הבית שבו הוקמה מחלקת המסתערים ובו חיבר זרובבל גלעד את השיר "מסביב יהום הסער", שהפך להמנון הפלמ"ח.
- ◆ **החאן במפעל עוף העמק ברמת ישי.** המפעל נרכש על ידי איש העסקים רמי לוי. אנו נציג לו את התוכנית לשימור החאן ולפיתוחו הכלכלי.

בשנת 1957 הושלם ייבושה של **ביצת החולה**, הפרויקט הלאומי הגדול הראשון של מדינת ישראל. כיום מקובל לבקר את הפרויקט מסיבות שונות, ומחקר שאני עורך בימים אלה בודק את התהליך ההיסטורי שהוביל לקבלת ההחלטה על ביצועו. אני מחפש אנשים ש"היו שם" עד סוף 1952, כדי לאסוף את עדותם, וכן מסמכים מקוריים כמו עדויות כתובות, יומנים, מכתבים ותצלומים מהימים של תחילת הפרויקט. אודה על כל סיוע שיינתן לי. אנא השאירו לי הודעה עם מספר טלפון. עמי מעוז, רחוב גיל 95, הרצליה, 077-4558202, 054-4828567, maozzz@netvision.net.il.

העניין שמגלים לאחרונה יזמים שונים בברית הפאשה בעכו הוא הזדמנות פז לקדם התערבות של שימור במונומנט

מלא. התעלות והמתקנים שבבסיס הבריכה נהרסו בחלקם, וחיפוש עשוי לשפוך אור על תפקודם המקורי ועל הטכנולוגיה של בנייתם. הבעיות העיקריות שמצאנו באתר הן השתרשות צמחייה בחלקים שונים שלו, נזקים שגרמו מיני רכיכות וחיידקים לטיח העשוי מדבק עצמות, וחוסרים בריצוף. לאור זאת - הפעולות הראשוניות הנדרשות היום הן הדברת הצמחייה וכיסוי זמני של ראש הבריכה, כריתת עצים שהשתרשו בקירותיה, פעולות למניעת פגיעה מכנית בה וכיסוי אמת המים.

העניין שמגלים לאחרונה יזמים שונים בברית הפאשה הוא הזדמנות פז, שייתכן שלא תחזור, לקדם התערבות של שימור במונומנט. רצוי מאד לבצע פעולות יישוב ראשוניות כבר עתה, לפני עריכת תכניות וגיבוש כוונות של בעלי עניין. חלק מהפעולות ניתן לבצע בעזרת בני נוער וכוח אדם לא מקצועי, בליווי הנחיה מתאימה. יש לציין את תרומתם לתהליך התייעוד של כפר הנוער "מנוף" ומוסד "עתידות", ואת פעולת צוות העובדים של המרכז הבהאי העולמי. תודתי נתונה גם לאלעזר שטרן, ארכיאולוג מחוז הגליל המערבי, שחשף בפני לראשונה את צפונותיו של המקום. בעריכת הסקר השתתפו מארק אברהמי, משמר אמונותי ברשות העתיקות, המהנדסת יעל רוזנטל, המהנדס עופר כהן וד"ר אבי ששון מהמכללה האקדמית אשקלון.

אמיר פרוינדליך הוא אדריכל.

הרהיבו את העין גם במבט מן הארמון וגם מהביתנים שנקבעו בפיוניתיה. אופן תפקודה, על שלל פתחיה, טרם פוענח במלואו, אך ניכר כי נעשה שימוש אדריכלי ונופי עשיר במי ההשקיה בדרכם אל הבוסתנים. תעלות המים שנמשכו ממנה אל הבוסתנים הפכו את ביתני הגן לאיים מוקפי מים, ואלה, עם בריכות ההשתקפות האליפטיות, הצבעים העזים וריצוף חלוקי הנחל - יצרו גנים יוצאי דופן באיכותם הנופית ומקום יחיד במינו בארץ-ישראל העות'מאנית.

לאחר הקמת המדינה הוקמו בשטחי האחוזה מוסד שיקומי וחווה חקלאית. בשנות השבעים פוצל שטחם של גני הפאשה בין שני המוסדות, מה שניתק למעשה את הארמון מן הבריכה ואת הגנים העליונים מן התחתונים. בור החמצון שהוקם ממערב ניתק את הבריכה מחלקות הבוסתנים שהושקו על ידה, והיא נותרה כמונומנט ללא החקשר התפקודי החקלאי שלה. כך בא הקץ על גני הפאשה.

לאחרונה ביצענו סקר במקום, בהזמנת העדה הבהאית. למרות הזנחת המקום בארבעים השנים האחרונות, מצאנו כי בריכת הפאשה השתמרה במצב טוב. המבנה עצמו שרד בשלמות, וכן כ-75% מרצפת החלוקים המקורית. מצב ציורי הקיר קשה יותר, אך על שתיים משלוש חזיתות הבריכה השתמרו די מרכיבים שבעזרתם אפשר לשחזרם באופן כמעט

"ברית הפאשה" נמצאת בשוליים הצפון מזרחיים של כפר הנוער "מנוף יד נתן", ליד עכו. מצפון לה הגנים הבהאיים (אל בהגיה) וממזרח אמת המים המוליכה לעכו ומוסד "עתידות". בעבר הייתה הבריכה חלק מאחוזה ההיסטורית שהשתרעה על שטח של כ-208 דונם, אך כיום מפוצל שטחה בין מוסדות שונים ואך מעט שרד מהמתקנים של גני האחוזה. מדרום וממערב לה הוקמו מתקני טיהור שופכין ובריכות חמצון, ומצפון נותר שטח בור ובו הריסות של מבני אבן ובטון, כנראה שרידים של מבני העזר של האחוזה. מידותיה של הבריכה 35x52 מטרים. שמה ניתן לה בזכות זיקתה לדמותו של סולימאן פאשה, מושל עכו ובונה אמת המים לעיר, והיא נבנתה כנראה בזמן הקמת האמה והארמון שליטה, בשנים 1815-1817. נראה ששימשה כמתקן עזר להשקיית הגנים הסמוכים ולצרכי אחוזת הפאשה, ומכך אפשר להסיק שהיה קשר מתוכנן בין אמת המים לעכו לבין בריכת הפאשה ואדמותיו.

למרבה הצער מעטים מאוד המקורות ההיסטוריים על הבריכה והגנים. שם שובש עם השנים לגני הבהגיה או הבהגיי, וכשניטשו דבק השם בגנים הבהאיים שהחלו לשגשג מצפון. לצד היותה מתקן חקלאי שימשה הבריכה גם לנופש ולמרגוע. ראש הבריכה, במפלס הגנים העליונים, מרוצף ברוב פאר ושימש ללא ספק כטיילת נופית מיוחדת. ציורי הקיר שעל דפנותיה

עמק הצדיקים בצפת ומה שטמון בין רגבי אליהו בן טובים

עמק הצדיקים בצפת עורר בי תמיד רצון לחקור את צפונותיו, למצוא את מה שכמעט נעלם ולשמר את הקיים

את הקיים. עם פרישתי מהצבא החלטתי להגשים את החלום, ומאז אני חוקר ומאתר מערות וחלקות קבורה. באמצעות התודעתית לסיפורי גבורה וחולין על רבנים גדולים, על שד"רים לארצות רחוקות ועל אנשים פשוטים. אני עושה זאת בהתנדבות, כדי להביא רבים ככל האפשר לפקוד את קברי הצדיקים, ללמוד את השושלות של בני צפת ולהנציח את זכרן לדורי דורות. אנשים רבים, מהארץ ומחול, פונים אלי בבקשה שאאתר בעבורם קבר של בן משפחה, ואני גאה ביכולתי לעזור למשפחות המחפשות את שורשיהן. לא פעם אני מחבר ומגשר על מידע ממקורות שונים לגבי ציון או מצבה שהכתוב עליהם חסר, או מתחקה אחר מצבה או לוח, שידוע כי היו במקום אך נעלמו. אני מקווה שעוררתי את סקרנותכם, הקוראים, ויש לי גם בקשה: אלה מכם הקשורים בצורה זו אחרת לבית העלמין העתיק של צפת - בואו לבקר או כתבו לי וספרו את סיפורכם. ביחד נשלים את הסיפור וגם נחילו לדורות, כי שושלת או משפחה שאין להן עבר - גם עתיד אין להן.

אליהו בן טובים מצפת מנחל את בית הקברות הצבאי בעיר. טלפון 052-6409616, דוא"ל eli_bt@walla.com

ויש שהרעש הגדול הסתיר ברגבי אדמה. הקשר בין בית העלמין לשכונה העתיקה של צפת הוא כנראה הגורם לרצון העז להיטמן בעמק הזה. מי שאינו מכיר אותו עשוי לראות בו מקום עתיק ומיושן, דומם ומיותר, אך למתעניין הוא מגלה פנים ואולי - אם נאמין לאגדות - גם מחייה מתים.

ההליכה בשבילי בית העלמין מעלה בהולך את המילים "ממעמקים קראתך ה'...". בכל אחד מהקברים טמון סיפור, ובית העלמין כולו אוצר סודות רבים: מציונו של רבנו האר"י דרך מערת הושע בן בארי, מציונו של מרן ועד קברו של הדרשן. הכינויים הללו ומה שמאחוריהם מעוררים אותנו לצאת, לבקש ולמצוא. רבים באים להפיל פה תחינה כחנה בשילה, אחד על פרנסה, אחר על חזרה בתשובה, אחת לזיווג ואחרים לביטול הייסורים בעולם. אני אחראי על בית העלמין הצבאי מאז השתחררתי משירות ארוך בצבא הקבע. עמק הצדיקים בצפת עורר בי תמיד רצון לחקור את צפונותיו, למצוא את מה שכמעט נעלם ולשמר

מול הרי מירון וציון הרשב"י, בנוף גלילי עוצר נשימה, משתרע אל תוך העמק בית העלמין של צפת. הוא מתפרש על שטח של כ-300 דונם ומתחלק לחלקות על פי תקופות - החלקה הצבאית, בית העלמין העתיק והחלקה החדשה.

אל העמק הזה - עמק הצדיקים - נוהרים המונים בכל עונות השנה, לפקוד את ציוני הקברים ולחפש קברי אבות בבית העלמין העתיק, בו טמונים חכמים וגדולי תקופת תור הזהב של צפת. הקברים הראשונים המצויים בו הם משנת 1545, ובולט בהם קברו של רבנו האר"י. יש לבית העלמין סיפורים ואגדות ויש בו מציאות, דמיון ושחזור, המבוססים על סיפורים של יודעי דבר או על מסורות מבית אבא. תמצאו בו חלקת אשכנזים וחלקת ספרדים, חלקות משפחתיות, מערות קבורה ותאי שושלות, מתקופות של שלום ומימי מאורעות, מסיפורי גבורה ומאסונות כבדים. יש קברים חשופים

בפנינת שדרות המגנים ורחוב הבנקים בחיפה ניצב בניין בן שש קומות שנבנה ב-1936. הוא טומן בחובו את אחד מסיפורי הראשית של העיר

הגג הצנועה שבה גרו נולדתי באפריל 1939. השנים היו שנות המרד הערבי והאזור כולו תסס. רובם המכריע של יהודי העיר התחתית עקר במהלך שנים אלה להדר הכרמל או לכרמל המתפתח, אך המשרדים ב"בית בוביס" המשיכו לפעול כמעט כרגיל. אנו היינו כנראה המשפחה היהודית היחידה שנותרה באזור.

מ-1940 ואילך הגבירו הבריטים את רדיפתם אחר חברי "ההגנה". אבי סיפר שלא פעם העירו אותו באישון לילה כשקבוצה של אנשי "ההגנה" נכנסה למעלית. הוא היה מפעיל את המעלית ידנית, עוצר אותה בין הקומות וממתין לאות שאפשר לשחררה בסיוע ה"ישיבה". כנראה ש"בית בוביס", עם משרדי הפירמות הזרות שבו, היה מקום בטוח להתכנסויות כאלה. ב-1944 נרכש הבניין מחברת בוביס על ידי סוכן המכוניות האמריקאיות טאנוס, שישב בביירות. בשנים האחרונות, הודות לפעילותו המבורכת של מר פאהום, שרכש את קומת הקרקע של המבנה מידי בנק דיסקונט ב-2001 ומיקס בה את משרדיו, שומרו כמה מהרכיבים המקוריים של הבניין. אלה כוללים חלק מגרם המדרגות והמעקה, ואת מרתף הבנק המקורי, עם חדר הכספות בעל דלת הברזל הענקית. דלת הכניסה ההדורה של הבניין נשמרה עד היום, וכך גם הסורגים בקומות התחתונות.

המבנים החלה באמצע 1934 הבנייה. ב-1936 הוחל בבניית בניין משרדים רב-קומות בעבור החברה הפלשתינית **Eastern Holdings Ltd**, שמסרה את העבודה לחברת הבנייה הבריטית **Bovis Ltd** שהתפרסמה בשיטותיה החדשניות. על שם חברה זו נקרא המבנה "בית בוביס".

צילום: ג'ד סובול

היה זה בניין בן שש קומות, מהראשונים בעיר בגובה זה, עם מרפסות קטנות וקומת גג שבה נבנתה דירה קטנה לאב הבית ומשפחתו. בשתי הקומות התחתונות הותקנה מערכת מיזוג אוויר בשיטה של מנדפים, בריכה וקיר לצינון המים על הגג (שם "למדת" בילדותי לשחות), ומערכת משאבות במרתף. חלקים ממנה ניתן לראות עד היום. רצפת הקומות הראשונות צופתה בלינולאום, אלמנט חדשני ביותר באותן שנים. למיטב ידיעתי היה זה פעלו בו החברות הולנד בנק יוניון, הכשרת הישוב, **Bay Side Co** (גב-ים), של וקודאק, וכן משרדים של עורכי דין בעלי קשרים עם השלטונות ומשרדו של הקולונל קיש. אבי היה אב הבית של הבניין משנת 1937 ואמי ניהלה את המזנון של הבניין, שפעל כקייטרינג. בדירת

ב-1922 החליטו שלטונות המנדט לבנות בחיפה נמל עמוק מים. טונות של קרקע נחפרו מן הים ושימשו מצע לבניית הרובע שסביבו. ב-31 באוקטובר 1933 נחנכו רשמית הנמל וסביבותיו, כשבתוכניות כלולים שני מרכזים מסחריים - זה שנבנה בשנים 1923-1926 דרומית מזרחית לנמל, וזה החדש, שבנייתו החלה ב-1934 ושעליו אספר להלן.

למרות ששנת 1929 לא התאימה ליוזמות כלכליות חדשות בגלל השפל העולמי ואי-השקט בארץ, וחרף העובדה שהמרכז המסחרי הישן עוד לא אוכלס במלואו, החליטה קבוצה של אנשי עסקים חיפאים לבנות דווקא בשנה זו מרכז מסחרי חדש. שמואל פבזר ושבטאי לוי (אז סגן ראש העיר) הקימו חברה ורכשו שטח של כעשרים דונם ממשפחת חליל-שרה מדמשק. האתר, שנקרא **Jardin Inchira**, היה שטח ריק בין הרחובות יפו ואלנבי של היום.

את תכנית המתאר הכין משרד אורל-זוהר, שנחשב לחלוץ בתחום האדריכלות המודרנית, וכיועץ נבחר תחילה ריכרד קאופמן ואחריו משרד לייב-דנון מירושלים. התכנון הסתיים בדצמבר 1931, ולאחר מחלוקות על עיצוב

חמדף הספרים שלי יוני ג'דעוני

מרדכי נאור (עורך), איש ג'א-ג'א זלמן בלחובסקי - פרשת ג'א-ג'א זלמן בלחובסקי, מקראה היסטורית ספרותית. הוצאת יד יצחק בן צבי, 2009

בתשעה-עשר באפריל התקיים במכללת תל-חי טקס השקת הספר, במסגרת סדרת ההרצאות שמעביר יד יצחק בן צבי בצפון. ההרצאות השנתיות, שיד יצחק בן צבי מתמיד בהן שנים רבות, הן מפעל חינוכי, חברתי ואפילו ציוני ממדרגה ראשונה, שאני נהנה ממנו כבר שנים רבות. במפגש האחרון של השנה הושק כאמור ספרו החדש של ד"ר מרדכי נאור, במקום המתאים ביותר לעשות זאת. משפחתו של זלמן בלחובסקי, שלקח חלק בקרב תל-חי, יזמה יחד עם המועצה לשימור את הוצאת המקראה, שנאור נרתם לעריכתה. היא מרכזת חומר רב על אירועי תל-חי, חלקו חדש ומעניין מאד, בהמשך לספרו של נקדימון רוגל, למחקריו של אלחנן אורן ולמחקרים נוספים על חצר תל-חי ותקופתה. מהספר עולה בצורה מוגזנת ומעניינת המצב בתל-חי, כפר גלעדי, מטולה וחמרה באותם ימים קשים, ומשתקף הוויכוח הנוקב בשאלה אם לפנותם או להגן עליהם. האם יכול היה היישוב היהודי הקטן של 1920, שמנה רק כ-60,000 איש, לגייס מספיק מתנדבים להגנת הצפון? דעתו של ז'בוטינסקי הייתה כי אין סיכוי לגבור על אלפי הבדואים, ויש לפנות את היישובים. דעה אחרת הייתה שאין לפנות בשום מצב. יש בספר פרק מעניין על טרומפלדור. האם אמר "טוב למות בעד ארצנו"? לדעת העורך בהחלט אמר. פרק מעניין נוסף, מאת עמרי שלמון, עוסק בשימור החצר, ופרקים נוספים עוסקים בעליות לרגל לתל-חי, במורשת תל-חי, במלניקוב הפסל ובאריה השואג שלו, ועוד. מומלץ מאד כחומר קריאה, כספר עזר לטיול באזור וכבסיס ל"הרצאת מורשת" לדור הצעיר.

קורס נאמני שימור אתרים

המכללה האקדמית גליל מערבי והמועצה לשימור אתרי מורשת פותחות קורס חדש וייחודי לנאמני שימור אתרים. הקורס ידגיש את אופיים של אתרי המורשת ואת תרומתם להתפתחות היישוב, ויכלול מגוון של תחומים והיבטים הקשורים בשימורם. ישולבו בו סיורים רבים והלומדים ייחשפו לטכנולוגיות ולשיטות מעשיות של שימור ושחזור. התוכנית תארך 112 שעות ותיערך פעם בשבוע בין השעות 17:00 - 20:00. לפרטים: מרכז המידע של המכללה האקדמית הגליל המערבי, 04-9015100.

יוצא לאור על-ידי ועדות הגליל העליון והתחתון ואזור העמקים של המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, בסיוע המכללה האקדמית גליל מערבי.
כתובת המערכת: המועצה לשימור אתרי מורשת, משרת נחל, ת.ד. 865, רמת ישי, 30095. טלפון: 04-6415073, פקס: 04-6514540, דוא"ל: merav1806@gmail.com.
עורכת: מירב גרץ רונן. חברי המערכת: ענת יוניוס, עמרי שלמון, שמעון צפרי, נדב קלר, עלי כהן, בצלאל רינות, יוני ג'דעוני, רבקה אמבון. נדפס בדפוס י.ט.כ. מגדל העמק, טלפון 04-6540243.